

I. A kutatóhely fő feladatai a beszámolási évben

A Társadalomkutató Központ 2005-re a következő főbb célokat tűzte ki:

- A stratégiai kutatási programok koordinálása, az eredmények publikálása, tudományos konferenciák rendezése.
- Akadémia-történeti adatbázisok létrehozása, feltöltése.
- A Magyar Tudománytár c. könyvsorozat munkálatainak folytatása.
- A *Rendszerváltás Magyarországon* című NKFP-pályázat zárása és a kéziratok publikálása.
- A vári akadémiai épülettömb *üzemeltetése és felújítási munkálatainak végzése.*

II. Az év folyamán elért kiemelkedő kutatási és működési eredmények

II.1. Kutatási programok

II.1.1. 2005-ben benyújtottuk az 5/047. sz. NKFP-program zárójelentését.

A 2001-ben megpályázott és elnyert NKFP-projekt kutatásokra adott megbízást, de ugyanakkor arra is törekedtünk, hogy a kutatási eredményeket folyamatosan közreadjuk. A konzorciumot vezető Társadalomkutató Központ két könyvsorozatot indított, amelyekben megjelentettük, ill. megjelenésre előkészítettük az európai rendszerváltások rövid történetét, továbbá a jogrendszert, a vidéki szokáskultúrát, a gazdasági folyamatokat és a gazdasági jogot tárgyaló köteteket. Előkészítés alatt állnak ugyanakkor a magyarországi rendszerváltást ágazatonként (társadalompolitika, egyház, oktatás stb.) és nemzetközi összefüggéseiben bemutató dokumentumkötetek.

A 24 részfeladat keretében elvégeztük a rendszerváltás értelmezését, közép-kelet-európai összehasonlítását. Megállapíthattuk: a magyarországi rendszerváltás a volt szocialista országok közül a legjobban előkészített rendszerváltás volt, az állampárt éppen az 1956-os forradalom hatására is már 1963 után, majd 1977 és 1984 után újabb és újabb hullámban polgári demokratikus intézményrendszereket engedett be először a gazdaságpolitikába, majd az igazgatásba, illetve fokozatosan oldotta az ország külpolitikai elszigeteltségét. (Elsősorban Franciaország és Németország irányába.) A magyarországi proletárdiktatúra felpuhulása a gorbacsovi reformok nemzetközi kihatásaként folytatódott, 1988–1989-re már a rendszer reformerei mellett mind hangosabbak lettek a rendszer leváltói is. A magyar rendszer állampártja a legtovább ment el a volt szocialista országok közül a polgári demokratizálódás útján, magát már az 1980-as évek végén hol nyíltan, hol félhivatalosan szociáldemokrata pártként igyekezett megjelölni. A közép-kelet-európai meghatározottság mellett a különbözőségekre világít rá a Szovjetunióból induló ún. peresztrojkanak az érvényesítése az egyes államokban. Magyarországon egy rövid megtorpanás után 1987-től a peresztrojkat „hivatalos” politika rangjára emelték és ennek eredménye lett a külpolitikai elzárkózás végleges feloldása, a kétszintű bankreform és a tulajdonreform (1988), a kultúrpolitikai

rendszerátalakítás (1989–1990), a többpártrendszer kialakítása (az 1990. március 10-i szabad választásokkal), majd a szovjet megszálló csapatok kivonásáról szóló szerződés aláírása. Magyarország a gazdasági, a politikai és a kultúrpolitika területén élenjáró volt a közép-európai rendszerátalakítások között.

A rendszerátalakítás fogalmának értelmezéséből, valamint a közép-kelet-európai összehasonlításból következik a magyarországi rendszerátalakítás időhatárainak kijelölése is. A rendszerátalakítás indító dátumának elfogadtuk 1986-ot (a gorbacsovi reformok átszivárgását Magyarországra) és zárási dátumának az 1994. évet. Ekkor vált a rendszerátalakítás visszafordíthatatlanná: megtörtént a második szabad választás, amely kormányváltáshoz vezetett, megerősítve a kialakult politikai rendszert. Az addig ellenzékben lévő „egyik utódpart” került hatalomra és tovább vitték az 1989–1990-ben kialakított, majd utána finomított politikai rendszert. A kutatások súlypontja ezekre az évekre esik. De éppen a fent mondottakból következően a magyarországi rendszerátalakítás részeként tárgyaljuk az 1986 előtti, illetve az 1994 utáni periódust. Függetlenül attól is, hogy mely ágazatokról beszélünk. (Megállapításaink szerint például a szociális rendszerátalakítás még 2005-ben sem fejeződött be. Így például a rendszerátalakítás krónikáját 1986-ban kezdjük, de 2000-ig megyünk el a részletes tárgyalásban, mivel kutatásunkban a mindennapok történelmére és a különböző szintű intézményrendszerek kialakulására is kitérünk.) A rendszerátalakítás időhatáraitól folytatott viták ma még az 1990 utáni politikai erők legitimitációs vitái. Ezeket a vitákat szerencsésen mutatják be a projekten belül nemcsak a kronológiát vagy adattárakat készítő történészek munkái, de a Politikatudományi, a Jogtudományi, a Világgazdasági, Szociológiai Kutatóintézet tanulmányai is.

A magyarországi (és a közép-kelet-európai) rendszerátalakítás egy új világpolitikai és világgazdasági átrendeződés mellékhatásaként volt és maradt máig. A rendszerátalakítás globális megközelítése három globális tényező meghatározó szerepére mutatott rá.

- a) A gazdasági globalizáció.
- b) Az ipari-technikai forradalom és ezzel az érintkezéskultúra átalakulása.
- c) Az európai integráció felgyorsulása.

Az eredmények gazdasági és társadalmi hasznosíthatóságát a publikációk és a konferenciák révén igyekeztünk biztosítani. A Társadalomkutató Központ és az Európa Intézet a Duna Televízióban 12 részes 1-1 órás tévé-vitaműsort üzemeltetett *A rendszerátalakítástól az Európai Unióig* címmel. 2004-ben megkezdtük az önálló kötetek kiadását. 2005-ben három kötetet adtunk ki a *Rendszerátalakítás Magyarországon* c. sorozatban (Vásárhelyi Mária: Rendszerátalakítás alulnézetben; Utóparaszti hagyományok; A rendszerátalakítás kihatása a természeti környezetre).

A konzorciumi munkát elsősorban a közös tanulmányok, illetve a közös könyvsorozat megjelentetésében értékelhetjük pozitívan. A viták még mindig elsősorban diszciplináris alapon folytak, a zárótanulmányok „korában” azonban a konzorcium együttműködése már kiváló volt. A konzorciumi tagokat (mindenekelőtt a Várban helyet foglaló társadalomtudományi intézeteket) a projekt nagyon is egymáshoz közelítette. Éppen ilyen projektek segíthetik elő a szintetizáló társadalomtudományi (és tegyük hozzá: társadalom-, valamint természetkutatói) együttgondolkodást.

II.1.2. Párbeszéd a vidékért

A Társadalomkutató Központ munkájának központjában tehát egyfajta tudományszervezői feladat áll, amelynek révén különböző tudományos műhelyek közös programjait megszervezi. 2005. márciustól decemberig egy országos hatósugarú projektet bonyolítottunk le, ami „Párbeszéd a vidékért” néven vált közzismertté.

Az alábbiakban e program részletes ismertetése következik:

I. szakasz 2005. március

A Párbeszéd 2005. március 4-én, Glatz Ferenc akadémikusnak a Parlamentben elhangzott felhívásával indult.

2005. március 11-én tartottuk a *Párbeszéd a vidékért* Programtanácsának alakuló ülését.

A Programtanács tagjai: Alföldi László, Andrásfalvy Bertalan, Bedő Zoltán, Böhm Antal, Csáki Csaba, Csatári Bálint, Csete László, Enyedi György, G. Fekete Éva, Gécz József Alajos, Horn Péter, Kerekes Sándor, Keresztes Sándor, Király Zoltán, Klement Zoltán, Kovács Ferenc, Kovács Katalin, Ladányi János, Láng István, Ligetvári Ferenc, Losoncz Miklós, Michelberger Pál, Nagy János, Németh Tamás, Orosz István, Rechnitzer János, Simon József, Szilágyi Miklós, Udovecz Gábor, Varga Gyula, Z. Karvalits László.

Márciusban elkészült a javaslattevő Glatz Ferenc elnök *tervtanulmánya* és létrejöttek a szakemberekből álló munkacsoportok.

A megalakult munkacsoportok:

- 1. Finanszírozás és intézményrendszer.* Vezető: Rechnitzer János, az MTA doktora (az MTA RKK igazgatója, Győr).
- 2. A vidék gazdasága.* Vezető: Bedő Zoltán akadémikus (az MTA Mezőgazdasági Kutatóintézetének igazgatója, Martonvásár).
- 3. Táj és környezet.* Vezető: Németh Tamás akadémikus (MTA Talajtani és Agrokémiai Kutatóintézet igazgatója).
- 4. A vidék infrastruktúrája.* Vezető: Csatári Bálint kandidátus (az MTA RKK igazgatója, Kecskemét).
- 5. A vidék társadalma.* Vezető: Kovács Katalin kandidátus (az MTA RKK osztályvezetője, Bp.).
- 6. Érdekvédelem, önszerveződés.* Vezető: G. Fekete Éva kandidátus (az MTA RKK osztályvezetője, Miskolc).

II. szakasz 2005. április

A munkacsoportok a tervtanulmány nyomán *ágazati szakanyagokat* készítettek, és azokat a civil szervezetek képviselőivel fórumok sorozatain *megvitatták*.

III. szakasz 2005. május

A tervtanulmány és a szakanyagok bemutatása a lakosságnak.

Összesen 17 helyszínen rendeztük meg szerte az országban a *Párbeszéd a vidékért* fórumait. Május 4-én Murgán, Pécssett és Mernyén (Tolna, Baranya, Somogy és Zala megye vonzáskörzete). Május 6-án Győrött, Dunaszegen, Téten (Győr-Moson-Sopron, Zala, Vas, Veszprém, Fejér megye). Május 9-én Miskolcon, Szendrőládon, Arlón és Kozáron (Borsod-Abaúj-Zemplén, Nógrád, Komárom-Esztergom, Pest megye). Május 11-én Szegeden, Mórahalmon, Mezőhegyesen (Csongrád, Békés, Bács-Kiskun megye). Május 13-án Hajdúböszörményben, Debrecenben, Nyírbátorban és Nyírlugoson (Heves, Hajdú-Bihar, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Jász-Nagykun-Szolnok megye) tartottunk fórumot. A fórumok hanganyagának gépelt szövege megtekinthető az MTA Társadalomkutató Központ irattárában.

A részvétel mindenütt igen nagy létszámú, átlag 80-100 fő körüli volt. Az aktivitás pedig a részvételnél is nagyobb. Tapasztalatunk, hogy a területfejlesztéssel, mezőgazdálkodással foglalkozó szakemberek tematikai fontossági sorrendje eltért az emberek adta sorrendiségtől. (A szakemberek ipartelepítésről, szociálpolitikáról szóltak, a lakosság pedig iskoláról, utakról, munkahely-hiányról, bürokráciáról, pályázati rendszer áttekinthetlenségéről, roma konfliktusokról.)

IV. szakasz 2005. június

A fórumok *társadalmi* és érzelmi konfliktusokat jeleztek, és javaslatokat tartalmaztak. Ezeket a *javaslatokat és konfliktushelyzeteket rögzítettük* mind a közösség részére (akikkel a párbeszédet folytattuk), mind a *politikacsinálók részére* (akik részben jelen voltak, részben megbíztak bennünket), mind a *magunk, azaz a kutatók* részére.

Javaslatokat fogalmaztunk meg és rögzítettük: mit várnak el az emberek az értelmiségiektől és a politikusoktól. Az emberekkel folytatott párbeszéd egyik fontos következtetése: nemcsak azért kell kiemelten foglalkoznunk a vidékkel, mert a szegényedést meg kell akadályozni, hanem: *a vidék többet kínál az országnak, mint amit mi elvárunk tőle. A vidéknek nagyobb a közhaszna, mint gondolják, mint gondoltuk.* (Ezért is kapta a lakossági fórumokról készült összefoglaló „A vidék közhaszna” címet.)

A „Párbeszéd” tehát valóban párbeszédet hozott *szakemberek* és *civil lakosság* között.

Itt jegyezzük meg, hogy munkánk nemcsak a fórumokon talált visszhangra: elektronikus úton, postán vagy személyesen folyamatosan érkeztek a magánemberek, civil szervezetek, szakemberek és vidéki lakosok észrevételei, javaslatai (több ezer oldal terjedelemben). Mindezeket rendszereztük és felhasználtuk az összegzés elkészítéséhez.

V. szakasz 2005. július 1.

A *Párbeszéd a vidékért* mozgalom öt alapidokumentumát nyújtottuk át Gyurcsány Ferenc miniszterelnök úrnak (teljes anyaga a Központ irattárában megtekinthető).

Az első szöveg: Javaslat törvény alkotására c. összegzés.

A második szöveg: Tanulságok, javaslatok a vidék közhasznáról címen a májusban tartott lakossági fórumok tematikáit követi és az ott elhangzott bevezetők, kérdések, valamint az arra adott válaszok összefoglalása. E két szöveget Glatz Ferenc akadémikus, a mozgalom kezdeményezője írta. Ezután következnek „Függelék”-ben az előzmények.

A harmadik szöveg: a Párbeszédre szóló felhívás (2005. március 4.).

A negyedik szöveg, amely a viták alapanyaga volt, a Glatz Ferenc által írott tervtanulmány és a hat munkacsoport-vezető tézisszerű összefoglalója („A vidéki Magyarország jövőjéről”, 2005. március 29. – április 6.).

Az *ötödik szöveg* műhelymunka, ez a szakmai munkacsoportok áprilisi vitáiból keletkezett elgondolásokat tartalmazza. (Címe: „*A vidékfejlesztés lehetősége*”, ezt Csatári Bálint állította össze, a vidékindító programtanulmány és a szakcsoportok összefoglalói alapján, 2005. április 30.)

VI. szakasz
2005. július–augusztus

A *Javaslat törvény alkotására* címmel átadott dokumentumban foglaltak alapján a Programtanács tovább dolgozott a Nemzeti Vidékpolitikai Tanács lehetséges jogosítványain és feladatain.

VII. szakasz
2005. szeptember–december

A munka során készült szakmai anyagok publikálása, többek között: *Ezredforduló* c. folyóirat 2005/3–4. száma; *Talajaink jelentősége a 21. században*. Összeáll. Stefanovits Pál és Michéli Erika. Magyarország az ezredfordulón c. sorozat részeként; *A rendszerváltás kihatása a természeti környezetre*. Összeáll. Bedő Zoltán.

A Programtanács elnöke és több tagja folytatták a vidéki fórumokat, így többek között Hernádon (július 12.), Siófokon (október 20., 26.), Tiszadobon (november 23.).

Egyeztetések a Párbeszéd a vidékért mozgalom továbbvitelének lehetséges módozatairól: civil fórumként egyesületi formában működni; törvényjavaslat kidolgozása.

II.1.3. A Társadalomkutató Központ egyes kutató- és munkacsoportjai – Európa-történeti Munkacsoport, Tudománytár (e kettő bázisban), Népesedéstudományi Kutatócsoport, Stratégiai Tanulmányok Programirodája (e kettő évről évre meghozott akadémiai vezetői döntés függvényében) – az alapításuk óta eltelt három esztendő alatt összeforrtak, ezért eredményeik is és mulasztásaik is közösek. Teljesítésüket csak ismétlésekkel lehetne egységekre bontva bemutatni, ehelyett összevonva, együttesen vizsgáljuk az éves teljesítést.

II.1.3.1. Az *Európatörténeti-kutatásokkal* összefüggő, az előző pontban nevesített rendezvények kiegészülnek a magyarországi Európa-történeti kutatások koordinálásával, a nemzetközi együttműködések kiépítésével, valamint az Európa-történeti tanulmányok írásával. A munkacsoport koordinálja a 2005 második felében elindult Balkán-kutatások programot. Ezzel a Központ is csatlakozott ahhoz a konzorciumhoz, amely a Balkán-kutatások virtuális központját alakította meg, s amelyben a Központ igazgatói tudományos tanácsadó szerepet töltenek be.

II.1.3.2. Folytatódott a 2004-ben megkezdett akadémia-történeti számítógépes és adatbázis kiépítése. Pályázatot dolgoztunk ki az integrált társadalomtudományi adatbázis elindításához, amely egyelőre nem nyert finanszírozást. Ugyanakkor a Központban megindultak a szakmai viták, egyeztetések az internetes publikációs rendszer kiépítéséről, a társadalomtudományi acták problémájának megoldásáról, illetve általában az idegen nyelvű publikálásáról.

II.1.3.3. 2005-ben 15 – részben előző évekről áthúzódó, részben újonnan indított – stratégiai kutatási program futott.

A) Az EU-integráció igénye a műszaki fejlesztés és az infrastruktúra, valamint az információs társadalom kialakítása területén c. projekthez illeszkedve

1. Közlekedés és uniós kihívások (Programvezető: Michelberger Pál)

B) A magyarországi gazdasági átalakulás társadalmi hatásai c. projekthez illeszkedve

2. Munkaerő-gazdálkodás (Programvezető: Koltay Jenő) (2006-ra áthúzódó program)

3. Politikai intézményrendszer (1998–2002) (Programvezető: Kulcsár Kálmán) (2006-ra áthúzódó program).

4. Rendszerváltás alulnézetben (Programvezető: Vásárhelyi Mária)

C) A modernizáció lehetséges ágazati stratégiai és alternatívái c. projekthez illeszkedve:

5. Épített jövőnk (Programvezető: Finta József)

6. A magyar városok kulturális gazdagsága (Programvezető: Enyedi György)

7. Talajaink jelentősége a 21. században (Programvezető: Stefanovits Pál)

8. A vegyipar stratégiai kérdései (Programvezető: Szépvölgyi János) (2006-ra áthúzódó program)

9. A rendszerváltás gazdasági joga (Programvezető: Sárközy Tamás)

10. A fenntartható agrárfejlődés (Programvezető: Láng István, Csete László)

D) A magyarságkép... témakörhöz illeszkedve:

11. A mezőgazdaság privatizációja Erdélyben (Programvezető: Sófalvi László) (2006-ra áthúzódó program)

12. Balkán (Programvezető: Glatz Ferenc) (2005-indult, többéves program)

13. Jelképek és nemzeti szimbólumok Magyarországon és Európában (Programvezető: Pótó János)

14. Rendszerváltozás Magyarországon és a nagyvilág (Programvezető: Gecsényi Lajos) (2006-ra áthúzódó program)

15. *Történelmi belvárosok.* (Programvezető: Enyedi György). (2007-re áthúzódó program).

16. Megkezdtük a *Magyar örökség* c. program előkészítését is.

II.1.3.4. *A népesedéstudományi kutatások jegyében 2005-ben négy program futott.*

1.) *Népesedési viszonyok másfél évtizeddel a rendszerváltozás után; a népesség lélekszámának valószínű alakulása hazánkban* (2006-ban záruló program).

A kutatás első szakaszában a születésszám – termékenység, a halálozási viszonyok – életkilátások, valamint a nemzetközi vándorlás 1990 utáni alakulásával kapcsolatban végeztek adatgyűjtést és elemzést, amelyek eredményeiből három önálló tanulmány született. A kutatás többek között kimutatta, hogy az iskolázottsági szinttel nő a gyermekvállalási életkor. Új eredmény, hogy sikerült feltárni az egyes iskolai szintekre jellemző halasztási magatartás különbségeit. Jól láthatóvá vált a *legalacsonyabb iskolai végzettségű anyáknak* – a többiekétől eltérően – időben változatlan demográfiai magatartása.

A második világháború utáni epidemiológia történetének három időszaka van: 1948/49 és 1965/66 között a reményteljes kezdet, 1965/66 és 1993 között a krónikus, kvalifikált epidemiológiai válság és 1994-től a megújulás időszaka. Az okspecifikus halálozási gyakoriságokban jelentős változások történtek. Ezek közül a legfontosabb, hogy kedvező fordulat következett be a szív- és érrendszeri halandóságban. A heveny szívizominfartus halálozások száma az 1993. évi mintegy 15 ezerről 2004-re 9700-ra csökkent. A halandóság javulása részben az egészségkárosító életmód bizonyos mértékű visszaszorulásának, részben az orvosi-egészségügyi ellátás korszerű eszközeinek, módszereinek, gyógyszereinek köszönhető. A rákhalandóság alig csökkent, lényegében igen magas szinten stagnál.

Az utóbbi évtized eredményei ellenére hazánk népességének várható élettartama a 21. század első éveiben 6,5 évvel marad el az EU-15-ök átlagától és 2,5 évvel alacsonyabb annál is, ami az ország gazdasági fejlettsége alapján várható lenne.

A jövőben arra lehet számítani, hogy *folytatódni fog az életkilátások javulása és felzárkózásunk az EU-hoz.* De a következő évtizedekben kihívást jelent a népesség öregedése, és az ezzel, valamint a rendkívül gyorsan változó körülményekhez való rossz alkalmazkodással kapcsolatos betegségek. *Remélni lehet viszont a rákhalandóság jelentős csökkenését.*

2. A termékenység és a társadalmi státusz közötti kapcsolat a rendszerváltozás után Magyarországon, különös tekintettel a jövedelemre, az iskolai végzettségre, a lakóhelyre és annak fejlettségére. (2007-ben záruló program.)

Az 1990. és a 2001. évi népszámlálás alapján azt vizsgálták, hogy milyen különbségek mutatkoznak a termékenységben az anya iskolai végzettsége szerint. Eredményeink szerint ezek a különbségek az elmúlt tíz-tizenöt évben jelentősen megnöttek: a 0-7 osztályt végzetek termékenysége változatlanul magas maradt, míg a többi iskolázottsági csoportban jelentős csökkenés volt tapasztalható. Leginkább az érettségizettek és a felsőfokú végzettségűek termékenysége esett vissza, de a nyolc általánost és a szakmunkásképzőt végzetek gyermekvállalási kedve is erősen csökkent.

3. A Közép-Magyarország régió demográfiai atlasza

A tervek szerint 2006-ban megjelenésre kész kiadvány bemutatja a főváros és kerületei, valamint Pest megye és kistérségeinek demográfiai viszonyait az ezredfordulón.

4. Magyarország népességének halandósági atlasza. A mortalitás különbségei az ezredfordulón.

A készülő atlasz a halandóság területi differenciáit mutatja be ökológiai megközelítésben, korszerű térinformatikai módszerek alkalmazásával. 2005-ben a 2003. évi adatok számítógépes rögzítése és az adatok feldolgozása készült el.

II.1.3.5. A 2003. évi XC. törvény adta lehetőséggel élve 2004-ben több kutatást ún. innovációs járulék terhére finanszíroztunk. Például a MOL támogatásából finanszíroztuk az azóta elhunyt Csikós-Nagy Béla akadémikus kutatását (Közgazdaságtan a globalizálódó világban); a Kossuth Kiadó az adatbázis-készítésben vált érdekeltté.

II.2. A központ szervezésében tartott rendezvények

A Központ az akadémiai intézethálózaton belül az egyetlen olyan fórum, amelynek egyik alapfeladata, hogy a társadalomtudományok és a természettudományok művelőit – inter- és multidiszciplináris rendezvények, kutatási programok révén – különböző tudományos problémák közös vizsgálatára, elemzésére kérje fel. Konferenciáinkra általában

mezőgazdasági és ipari szervezeteket, valamint szakminisztériumi tisztviselőket is meghívunk. A Központ 2005-ben az alábbi főbb rendezvények szervezője volt:

II.2.1. Tudományos rendezvények

2005. március 22. *Agrárium az éghajlat-változás korában.* Konferencia és A fenntartható agrárgazdaság és vidékfejlesztés c. könyv bemutatója. Szerzők: Csete László, Láng István. A rendezvény részben a VAHAVA-projekt eredményeinek, részben a tudomány és a politikai döntéshozók konzultációjának újabb szintere volt.

2005. április 12. *K. Lengyel Zsolt (Müncheni Magyar Intézet): Bogyay Tamás magyarságtudományi tevékenysége az emigrációban* (előadás és konzultáció). Közösen az MTA Művészettörténeti Kutatóintézetével.

2005. április 26. *Megújuló és fosszilis energiaforrások.* Konferencia és két könyv – Vajda György: *Energiaellátás ma és holnap*; Kerekes Sándor–Kiss Károly: *Környezetpolitikánk európai dimenziói* – bemutatója. Az előadók a napjaink egyik legaktuálisabb kérdését, az energiaforrásokat és azok környezeti hatását járták körbe. Megfogalmazódott: a tudománynak erőteljesen hozzá kell járulnia az ország energiastratégiájának kidolgozásához.

2005. május 17. *Emlékezet és történelem.* Közös konferencia az ELTE BTK Történeti Intézetével. Az egynapos konferencián Mindszenty József halálának 30. évfordulója alkalmából a konkrét személyiségen túlmutató kérdésekkel foglalkoztak a hazai tudományos műhelyekből érkezett előadók. A második blokkban két francia kutató is előadott.

2005. október 24–26. *A Kádár-korszak és a rendszerváltás* (IV. országos jelenkortörténeti konferencia). Közösen a Magyar Országos Levéltárral, az 1956-os Közalapítvánnyal, a Politikatörténeti Intézettel, az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárával, az ELTE BTK Történeti Intézetével és az MTA Történettudományi Intézetével közös szervezésében került sor a konferenciára, amelyen Magyarország 1945 utáni időszakával foglalkozó szakemberek nyolc nagy kérdéskörben tartottak előadásokat. A Központ 2005. évi munkájában ez volt a legnagyobb szabású konferencia, a három nap alatt több mint hatszázan regisztráltatták magukat.

2005. október 27. *Florio Banfi: Ricordo Ungheresi in Italia c. könyvének bemutatása* az MTA Művészettörténeti Kutatóintézetével közösen. A Római Magyar Akadémia Fraknoi Történeti Intézetének és a Szegedi Tudományegyetem Olasz Tanszékének közös kiadásában megjelent mű hagyománybontó bemutatója: valójában egy műhelyvita folyt arról, hogy a magyarországi kiadás előkészítéséhez milyen javításokra, kiegészítésekre van szükség. A bemutató során az MTA MTI munkatársai beszámoltak a Genthon-hagyaték feldolgozásának lépéseiről, az MTA Társadalomkutató Központ pedig összefoglalta a magyar kulturális örökség kutatására irányuló terveit.

2005. november 15. *Az Európai Unió, a Balkán régió és Magyarország* (konferencia, Előadások a Balkánról 1.) Közösen a Budapesti Európa Intézettel. A több akadémiai és azon kívüli szellemi műhelyt ötvözni szándékozó Balkán-kutatások indító programjának előadásai

átfogó jellegűek voltak. Előadók: Glatz Ferenc, Somogyi Ferenc, Kádár Béla, Michelberger Pál, Somlyódy László, Simonffy Zoltán.

2005. december 8. *Népesedési viszonyok másfél évtizeddel a rendszerváltozás után.*

A konferencia négy kérdéskörben vizsgálta a legújabb vizsgálati eredményeket: termékenység – család, vándorlás, öregedés – halálozás, valamint népesedési előrejelzések.

2005. december 9. *Dayton, 10 év után* (konferencia, Előadások a Balkánról 2.)
Közösen az MTA Jogtudományi Intézetével és a Budapesti Európa Intézettel.

Az előadók legfrissebb kutatási eredményeiket ismertették, megvizsgálva a Dayton utáni évtized nemzetközi emberi jogi bíraskodását, a Nemzetközi Bíróság gyakorlatát, a népek önrendelkezési jogának szerepét Jugoszlávia felbomlásában, a nemzetközi humanitárius jog érvényesülését a délszláv válságban, a humanitárius intervenciót.

A felsorolt nagy rendezvényeink mellett mintegy tíz, szűkebb szakmai körben tartott műhelykonferencia is volt, ezek aktuális feladatokhoz kapcsolódtak (kivált a Tudománytár köteteink kéziratvitái).

II.2.2. Társasági rendezvények

2005. május–június. *Sámánképek* címmel a Jakobinus Teremben állítottuk ki Hoppál Mihály néprajztudós sajátos tudományos „jelentését”: az utazásai, illetve kutatásai során készített fotókat. A fotókat bevezető tanulmánnyal külön brossurában jelentettük meg. Ez a feladata szép és sikeres példája volt a két, illetve három intézet (a Néprajzi, Művészettörténeti és a Központ) együttműködésének. A kiállítást Beke László, az MTA Művészettörténeti Kutatóintézetének igazgatója nyitotta meg.

2005. október 24. és 26. Nonstop filmvetítés a Jelenkor-történeti Konferenciához kapcsolódóan. A korszakról szóló dokumentum- és játékfilmeket a Nemzeti Filmintézet, illetve az '56-os Intézet Közalapítvány bocsátotta rendelkezésünkre.

2005. október 25. *Könyvvásár* a vári akadémiai intézetek, külső alkotóműhelyek (Magyar Országos Levéltár, Mezőgazdasági Múzeum, 56-os Intézet, és 15 könyvkiadó – pl. Kossuth, Napvilág, Lucidus, Múlt és Jövő, Századvég, Enciklopédia, Osiris stb. – részvételével) *a Jakobinus Teremben.*

2005. december 20. *Karácsonyi koncert* az Akadémiai vonósok előadásában.

II.3. A tudományos eredmények publikálása és terjesztése

A Társadalomkutató Központ nagy hangsúlyt fektet arra, hogy az akadémiai és felsőoktatási szférában született kutatási eredmények közkinccsé váljanak. Így saját szerkesztésben és nyomdai előkészítésben évente több könyvet jelentet meg. A kiadás fedezetének előteremtésére a Nemzeti Kulturális Alapprogramnál két esetben sikerrel pályáztunk.

II.3.1. A Társadalomkutató Központ koordinálja a *Magyar Tudománytár* c. könyvsorozat munkálatait. 2005-ig öt kötet jelent meg, a 6. kötet – művelődés, kultúra, tudomány témakörben – kiadása 2006-ban várható. Az év e kötet kéziratának elkészítésével,

szerkesztésével telt, munkálataiban ezúttal a Művészettörténeti Kutatóintézet munkatársai, illetve az intézet által felkért szerzők vettek részt. Megkezdtük a 7. kötet előkészületeit, amibe kivált a Néprajzi és a Zenetudományi Intézet munkatársai kapcsolódtak be.

II.3.2. A *stratégiai tanulmányok* és a *Rendszerváltás Magyarországon* c. NKFP-program keretében készült munkák 2005-ben öt, illetve három kötetben láttak napvilágot.

II.3.3. A Központ gondozza az *Ezredforduló* című, 4 lap (História, Természet Világa, Köznevelés, Technika) mellékleteként megjelenő folyóiratot.

II.3.4. A Művészettörténeti Kutatóintézettel és a Világgazdasági Kutatóintézettel közös munkában készült az MTA vári épületegyüttesét bemutató leporelló a magyar mellett angolul, németül, franciául és oroszul. Az intézetek önköltségi áron juthatnak hozzá az igényes kivitelű ismertetőhöz.

II.3.5. A Központ 2005-ben is folytatta az összes akadémiai társadalomtudományi intézet kiadványainak terjesztését a bookline.hu és a szakkonyv.hu elektronikus könyvtárakban. Összesen több mint 1 millió forint értékben forgalmaztuk az intézetek könyveit.

II.3.6. A vári Egyesített Társadalomtudományi Könyvtár már korábban, 2005-ben pedig további négy intézet (Történettudományi, Régészet, Művészettörténet és Néprajz) kapcsolódott be a Központ koordinálásával az ún. HunTéka könyvtári rendszerbe. Az összefogásnak köszönhetően 3 millió forinttal olcsóbban sikerült beszerezni a szükséges szoftvereket. S ezzel egy nagy lépést tettünk a virtuális közös könyvtár megteremtéséhez, mert a HunTékának köszönhetően az olvasó információkat kaphat a rendszeren lévő könyvtárak állományáról.

II.4. Fiatal kutatóként a Központ 2005-ben két főt (Harkai Attila és Péterfi András) alkalmazott.

Péterfi András kutatási témája az 1945 utáni amerikai külpolitika, témájából több publikációja jelent meg. Tudományos kutatás mellett a Központ kiadványainak szerkesztésével foglalkozik.

Harkai Attila környezetvédelmi kutatásokat folytat, emellett gondozza a Központ pályázatait és innovációs projekteit.

III. Hazai kapcsolatok és pályázatok

A Társadalomkutató Központ tartósnak bizonyult szakmai kapcsolatokat épített ki több akadémiai intézettel, a hálójába tartozókon kívül kivált az MTA Mezőgazdasági Kutatóintézetével, a Talajtani és Agrokémiai Kutatóintézetével, az MTA Regionális Kutatások Központjával, valamint a Szent István Egyetemen.

III.1. A központ tudományos besorolású munkatársai közül 5 oktató hazai felsőoktatási intézményben (Glatz Ferenc – ELTE BTK, Balogh Margit – ELTE BTK; Debreceni Erzsébet – Budapesti Corvinus Egyetem; Józán Péter – Szegedi Tudományegyetem, Általános Orvostudományi Kar; Szent-Györgyi Albert Orvos- és Gyógyszerésztudományi Centrum Népegészségtani Intézete; Debreceni Egyetem; angol és magyar nyelvű előadás-sorozat a Semmelweis Egyetemen; előadás tartása a Budapesti Corvinus Egyetemen a Demográfia c. tárgy keretében; Husz Ildikó – Budapesti Corvinus Egyetem). PhD-kurzust Balogh Margit (ELTE BTK) és Józán Péter (Debreceni Orvostudományi és Egészségügyi Centrum) tart.

III.2. Az MTA Társadalomkutató Központ 2005-ben is segítette az MTA 16 társadalomtudományi intézetének megvásárolható kiadványainak terjesztését a bookline.hu és a szakkonyv.hu elektronikus könyvruházakon keresztül.

III.3. Munkatársaink közül többen rangos rendezvények előadói voltak. Kiemelkedő Glatz Ferenc, a Központ Tudományos Tanácsa elnökének szereplése számos nemzetközi és hazai fórumon.

További főbb előadások: *Józan Péter*: Some features of the health of the Hungarian population fifteen years after the political change. Millennium goals and the trends in the health of the population of transitional economies. (London. 2005. május); *Balogh Margit* Mindszenty József, egy személyiség portréja (2005. február, MTA TTI és május, MTA TK); *Husz Ildikó*: A felsőoktatásban tanulók családdal kapcsolatos értékei, attitűdjei (A Magyar Szociológiai Társaság értékkonferenciája. Budapest, 2005. március); *Husz Ildikó*: A gyermekvállalás halasztása. Népesedési viszonyok másfél évtizeddel a rendszerváltás után. (Az MTA TK NKCS konferenciája. Budapest, 2005. december); *Debreceni Erzsébet*: A nemzetközi vándormozgalom néhány jellemzője az utóbbi évtizedben Magyarországon. Népesedési viszonyok másfél évtizeddel a rendszerváltás után. (Az MTA TK NKCS konferenciája. Budapest, 2005. december).

III.4. 2005-ben lezárult a 2001–2004 között futott NKFP-pályázat, amely a magyarországi rendszerváltás hatását regionális és globális összefüggésekben vizsgálta. Részletezését lásd a kutatási programoknál.

III.5. A termékenység és a társadalmi státusz közötti kapcsolat a rendszerváltás után Magyarországon különös tekintettel a jövedelemre, az iskolai végzettségre, a lakóhelyre és annak fejlettségére c. OTKA-pályázat; futamideje: 2003–2006.

III.6. Magyarország népességének halandósági atlasza. A mortalitás különbségei az ezredfordulón (Egészségügyi Szociális és Családügyi Minisztérium, Egészségügyi Tudományos Tanács pályázata). A projekt futamideje: 2003–2005.

III.7. Egyéves futamidejű pályázat volt az Illyés-közalapítvány interetnikus tudásmenedzsment c. pályázata (közös a Kisebbségkutató Intézettel).

III.8. Ismét eredményesen pályázatunk a Nemzeti Kulturális Alapnál: könyvkiadásra két munkával neveztünk, mindkettő támogatást kapott.

III.9. Egy kollégánk (*Husz Ildikó*) elnyerte a Bolyai János tudományos ösztöndíjat, *Debreceni Erzsébet* pedig MTA-Sasakawa Young Leaders Fellowship Fund utazási támogatását.

IV. Nemzetközi kapcsolatok és pályázatok

Több munkatársunk, kivált az Európa-történeti Munkaközösség és a Népesedéstudományi Kutatócsoport tagjai szerepeltek nemzetközi fórumokon.

Az egyéni szereplések mellett a Társadalomkutató Központ egy nemzetközi rendezvény szervezésében működött közre, mégpedig a III. Orosz–Magyar Társadalomtudományi Kerekasztal (Budapest, 2005. március 3–5.). lebonyolításában közösen az Orosz Tudományos

Akadémia Nemzetközi Gazdasági és Politikai Tanulmányok Intézetével, az MTA Történettudományi Intézetével és a Kodolányi János Főiskolával.

A Magyar Köztársaság pozsonyi nagykövetségének felkérésére megszerveztük az akadémiai társadalomtudományi intézetek, valamint a Magyar Országos Levéltár könyvadományának (több mint 500 tétel) összegyűjtését és kiszállítását Pozsonyba, az Egyetemi Könyvtárba (amely hajdan a diéta épülete volt, ahol Széchenyi István megtette híres felajánlását az Akadémia létrehozására). Ezzel az adománnyal egy magyar különgyűjtemény alapjait megteremtettük meg (az amerikai, orosz és osztrák után negyedikként a könyvtár történetében).

V. Az év folyamán megjelent jelentősebb publikációk

Magyarország az ezredfordulón. Stratégiai tanulmányok a Magyar Tudományos Akadémián. c. sorozatban

Csete László – Láng István: *A fenntartható agrárgazdaság és vidékfejlesztés*. Bp., MTA Társadalomkutató Központ, 2005. 313 p.

Stefanovits Pál – Michéli Erika (szerk.): *A talajok jelentősége a 21. században*. Bp., MTA Társadalomkutató Központ, 2005. 403 p. (Magyarország az ezredfordulón. Stratégiai kutatások a Magyar Tudományos Akadémián. II. Az agrárium helyzete és jövője.)

Magyar István (összeáll.): *Közlekedés és globalizáció*. Bp., MTA Társadalomkutató Központ, 2005. 351 p. (Magyarország az ezredfordulón. Stratégiai kutatások a Magyar Tudományos Akadémián. VI. A közlekedés és technikai infrastruktúrája.)

Magyarország az ezredfordulón. Stratégiai tanulmányok a Magyar Tudományos Akadémián. Műhelytanulmányok c. sorozatban

Sárközy Tamás (szerk.): *A rendszerváltás gazdasági joga*. Bp., MTA Társadalomkutató Központ, 2005. 204 p.

Enyedi György – Keresztély Krisztina (szerk.): *A magyar városok kulturális gazdasága*. Bp., MTA Társadalomkutató Központ, 2005. 221 p.

Rendszerváltás Magyarországon című sorozatban

Bedő Zoltán (összeáll.): *A rendszerváltás kihatása a természeti környezetre*. Bp., MTA Társadalomkutató Központ, 2005. 136 p.

Schwarcz Györgyi – Szarvas Zsuzsa – Szilágyi Miklós (szerk.): *Utóparaszti hagyományok és a modernizációs törekvések a magyar vidéken*. Bp., MTA Néprajzi Kutatóintézet – MTA Társadalomkutató Központ, 2005. 492 p.

Vásárhelyi Mária: *Csalódások kora – Rendszerváltás alulnézetben*. Bp., MTA Társadalomkutató Központ, 2005. 95 p. (Magyarország az ezredfordulón. Stratégiai tanulmányok

A munkatársak publikációiból

Antal Andrea: Finnország állami és nemzeti szimbólumai. In: Az állami és nemzeti szimbólumok az Európai Unióban. Europa Institut Budapest, MTA Történettudományi Intézet, Budapest, 2005. 89–102. old. (Begegnungen. Schriftenreihe des Europa Institutes Budapest 24.)

Balogh Margit – Gergely Jenő: Állam, egyházak, vallásgyakorlás Magyarországon 1790–2005. I–II. kötet. I. 1790–1944., II. 1944–2005. História – MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 2005. 1–776. , 777–1505. old.

Józan Péter: Rák epidemiológiai viszonyok Magyarországon. Magyar Tudomány 2005. 8.

Józan Péter: Új utak a szív- és érrendszeri betegségek megelőzésében és gyógyításában – javuló életkilátások Magyarországon. Magyar Epidemiológia 2005. 1.

Csizmady Adrienne–Husz Ildikó–Janky Béla: Népesedés és környezet. Műegyetemi Kiadó, Bp., 2005.

Husz Ildikó: Racionalitás a gyermekvállalásban. In: Társadalmi térben. BME Szociológia és Kommunikáció Tanszék 2005.

VI.1. Üzemeltetési és felújítási feladatok

Az MTA Társadalomkutató Központ üzemeltetési és felújítási feladatainak megvalósítása során az üzemeltetés **biztonságát**, a **takarékosságot**, az **állagmegóvási** kötelezettség szempontjait tartotta szem előtt. Az üzemeltetési és felújítási feladatok megvalósítása a 2005. évben ugyanakkor a költségvetési intézményeket érintő maradványzárolás miatt az őszi hónapokban nem volt zökkenőmentes. A felújítási feladatok tervszintű megvalósítását az is akadályozta (s valószínűleg 2006-ban is ez okoz majd gondot), hogy a felújításra tervezett épületekben elhelyezett intézeteknek a felújítás időtartamára szükséges elhelyezését nem tudta a Társadalomkutató Központ megoldani. A felújításhoz ugyanis el kellene költöztetni több hónapra egyes intézetek részlegeit, de ehhez elfogadható áron bérelhető, a használók számára is megfelelő helyiségeket nem sikerült még találni. A belső, intézeti munkaterületeket érintő felújítás 2005-ben, 2006-ban, illetve a két további évben ugyanis műszakilag nem valósítható meg az adott épületeket használó (MTA Szociológiai Kutatóintézet, MTA Művészettörténeti Kutatóintézet) intézetek Úri u. 49. sz. alatti udvari épületét érintő kiürítés nélkül. További nehézséget jelent, hogy a felújításokra az MTA csak jelentősen csökkentett felújítási keretet tud biztosítani.

VI.1.1. Állagmegóvás, belső intézeti területek felújítása

VI.1.1.1. Jelentős előrelépés történt a tetőszerkezet felújításában: az Úri u. 51–53. sz. épület tetőzete és az Országház u. 30. és 32. liftházak tetőszerkezete újult meg többhónapos munka eredményeként.

VI.1.1.2. A Kulturális örökségvédelmi Hivatallal közösen megkezdjük a Kongresszusi Terem generális felújításának előkészítését, amit egy 2004. évi kormányhatározat jogszabály szintjén rögzített. A bruttó 30 milliós elnyert keretből 2006-ra készül el az elektromos felújítás I. üteme, a nagyterem 18 pár ötágú falikarjainak cseréje, valamint a terem és hozzátartozó helyiségek (kapubejáró, ruhatár, büfé, VIP-szoba, Pepita Terem) műemléki tervezése.

VI.1.1.3. 2005-ben megbízást adott a Társadalomkutató Központ egyes – feltételezhetően műemléki restaurálást igénylő – területeken falkutatásra. A restaurátor-szakértő által megkutatott területeken a szakértői megállapítások:

- az MTA Régészeti Intézet adattári helyiségében nincs műemlékileg helyreállítandó érték;
- az MTA Régészeti Intézet fő lépcsőházában a Bernáth-freskó vizesedés elleni védelme szükséges (ezt 2005-ben elvégezték), s a freskó restauratori állagvédelme szükséges.
- az MTA Jogtudományi Intézet könyvtárában, az MTA Művészettörténeti Intézet adattárában, a Régészeti Intézet könyvtárában a már műemlékileg restaurált falfestések állagmegóvására lesz szükség. E feladatokat az adott helyiségek általános felújításával egy időben szükséges kivitelezni;
- az Országház u. 32. sz. kapualjban az Országház u. 30. sz. kapualjhoz hasonló restaurálás szükséges.

VI.1.1.4. 2005-ben felújításra kerültek az MTA Szociológiai Kutatóintézet Úri utcára néző helyiségei, az MTA Régészeti Intézet I. emeleti (volt) tanácsterme adattárként. A pénzmaradványok zárolása miatt 2006. március 20-ig kerül felújításra az MTA Régészeti Intézetének fotólaboratóriuma, a kapcsolódó vizesblokkal és közlekedővel együtt. Jelenleg a kivitelezés folyik.

VI.1.1.5. 2005-ben elkészült az MTA Világgazdasági Kutatóintézet és a büfé közötti folyosórész részleges felújítása. A teljes felújításra – amely a büfé megközelítését az épületen belül lehetővé teszi –, 2007-ben kerül sor.

VI.1.1.6. 2005-ben megvalósult az Országház u. 30. sz. alatti hőközpont felújítása. 2005. évi tervünkben szerepelt az Úri u. 28. sz. alatti (az MTA Politikai Tudományok Intézete, az MTA Szociológiai Kutatóintézet, az MTA Művészettörténeti Kutatóintézet, a Várgondnokság és az Elnöki területet ellátó) hőközponti berendezések (kivételem: Kongresszusi Termet ellátó berendezés) felújítása, ez azonban az MTA Pénzügyi Főosztály beruházási engedélyezési keretösszegének csökkenése miatt áthúzódott 2006-ra.

Az eddigi rekonstrukciók eredményeként a Főtávból igényelt hőmennyiséget 2005-ben 30%-kal tudtuk csökkenteni, amelynek költségcsökkenése a felhasználó intézmények fűtés-számláiban jelentkezik.

VI.1.1.7. Folytatódik az épületek felújításának menetében a központi (Főtáv szolgáltatású) melegvíz-hálózat kiépítése, amelynek során négy energiaigényes villanybojlert és vízmelegítőt megszüntettük.

VI.1.2. Üzembiztonság

VI.1.2.1. A tűz- és érintésvédelmi felülvizsgálatok által feltárt hiányosságokat épületrészek felújítása során folyamatosan felszámoljuk.

2005-ben a Várgondnokság két intézetben nyújtott segítséget az elektromos hálózat biztonságosabb használatához

- MTA Jogtudományi Intézet (könyvtár),
- MTA Politikai Tudományok Intézete (szerver helyiség).

VI.1.2.2. Az MTA Társadalomkutató Központ kezelésében lévő pincerendszer vízbetörés elleni védelmének II. üteme 2005-ben megvalósult: elkészült az Országház u. 30. sz. alatti erősáramú főelosztó helyiség és hőközpont védelme.

VI.1.2.3. 2005. II. félévében elkészült az Országház u. 30. alatti erősáramú vezérlőközpont. Ezzel megvalósult az épületegyüttes egészére kiterjedő portai vezérlése az áramtalanításnak, vészjelzéseknek és az Országház u. 30. sz. alatti hőfogadónak is.

VI.1.2.4. Felújítottuk az Országház u. 30. sz. alatti épületben működő személylift elektronikus és vezérlő rendszerét. (E liftbe és az épületegyüttesben működő két másik személyliftbe vészjelző telefonokat szereltettünk be, amelyet a fogyatékosok is használhatnak. A liftek elakadásjelzőit ugyancsak bekötöttük az Országház u. 30. sz. alatti portai vezérlőegységbe.)

VI.1.3. Takarékoság

VI.1.3.1. Az Országház u. 30. és 32. sz. alatti liftek karbantartási szerződését felülvizsgálva új, kedvezőbb feltételeket ajánló céggel (H&F Kft.) kötött megállapodást a Társadalomkutató Központ.

VI.1.3.2. 2005. IV. negyedében a Társadalomkutató Központ vezetése előkészítette egy új szolgáltatói szerződés megkötését a távbeszélő rendszer szolgáltatásaira. A T-Com helyett az INVITEL-lel kötött szerződéssel 2006. január 16-tól a korábbinál kedvezőbb áru díjsomag használatával csökken a használó intézmények távbeszélő költsége.

VI.1.4. Gazdasági Osztály

A Gazdasági Osztály a Központ mellett az Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, valamint az akadémiai Domus programot gondozza. Így együttesen 2005-ben 1,4 milliárd forint felhasználását intézte.

Balogh Margit
igazgató